

Recenzje. *Sprawozdania*

Reviews. Reports

SEBASTIAN TOMASZ PRZYBYŁ

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1544-8441>

Recenzja: Jarosław Szczepański, *Ideowe podstawy polskiego spektrum politycznego*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2019, ss. 214

Polskie spektrum polityczne, określane częściej jako polska scena polityczna [Szczepański 2019: 9], to obszar badawczy, który jest poddawany systematycznej analizie już od czasów odzyskania niepodległości zaraz po I wojnie światowej [Szczepański 2019: 17]. Główne linie sporów były i są zdeterminowane bardzo złożonymi czynnikami. Biorąc jednak pod uwagę czasy najnowsze, to znaczy okres od 1989 roku, podstawowa oś podziału była przez wiele lat oparta na konflikcie postsolidarność–postkomunizm. Obecnie – ponad 30 lat po upadku dawnego modelu ustrojowego Polski – dostrzec można reorientację dominującej linii sporu na polskiej scenie politycznej. Ma to związek między innymi z globalizacją i wpływem ogólnoswiatowych trendów kulturowych, lecz także z dorastaniem pokoleń urodzonych już po 1989 roku i ich odmiennym spojrzeniem na przeszłość. Zmiany te prześledził w swojej monografii Jarosław Szczepański, uczony zatrudniony na Wydziale Nauk Politycznych i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Warszawskiego¹. Autor starał się wyjaśnić założenia głównych idei politycznych – konserwatyzmu, liberalizmu i socjalizmu – oraz egzemplifikował ich żywotność w polskim systemie politycznym. Opracowanie badacza, zatytułowane *Ideowe podstawy polskiego spek-*

¹ Dr Jarosław Szczepański, <https://wnpism.uw.edu.pl/pracownicy/szczepanski-jaroslaw/> (dostęp: 23.02.2021).

trum politycznego, jest już trzecim, w którym Szczepański wykorzystał nowatorską i zarazem autorską metodę badania postaw ideowych partii i ich elektoratów, nazwaną „trójkątem ideologicznym”.

Monografię otwiera *Wstęp* [Szczepański 2019: 9–16], w którym zawarto kwerendę literatury przedmiotu, a także nakreślono zawartość każdej z czterech części: 1. Teoria i metodologia [Szczepański 2019: 15–76]; 2. Badania jakościowe [Szczepański 2019: 77–105]; 3. Badania ilościowe [Szczepański 2019: 107–169]; 4. Polskie spektrum polityczne [Szczepański 2019: 171–206]. Ponadto każda z części zawiera po trzy rozdziały. Zamknięciem opracowania jest *Wykaz literatury* [Szczepański 2019: 207–213]. Autor wysunął dwie główne hipotezy: klasyczny podział liniowy lewica–prawica jest anachroniczny, zaś współczesne analizy wymagają znacznie szerszego spojrzenia na podstawy ideowe spektrum politycznego; ponadto zdaniem autora na przestrzeni ostatnich lat, od czasu objęcia rządów w Polsce przez obóz Zjednoczonej Prawicy, zmianie uległa główna oś podziału politycznego polskiej sceny politycznej.

Pierwsza z części, zatytułowana *Teoria i metodologia*, stanowi teoretyczną bazę dla analizy badań przeprowadzonych na potrzeby recenzowanego opracowania. W niniejszej części autor nakreślił socjologiczne, psychologiczne i politologiczne aspekty badań dotyczących przekonań ideowych partii politycznych i ich wyborców. Mając na uwadze fakt, że termin „ideologia polityczna” stanowi bardzo istotny element niniejszej monografii, jako punkt wyjściowy autor przytoczył definicję Rogera Eatwella, według której „ideologia polityczna to relatywnie spójny zestaw faktów empirycznych, przekonań normatywnych i myśli, skupiających się na problemie natury ludzkiej, procesów historycznych oraz rozwiązań socjo-politycznych, w tym w zakresie prawa. Jest ona wytworem myśli kolektywnej oraz powinna być traktowana jako »typ idealny«” [Szczepański 2019: 18, 44]. Autor zwrócił istotną uwagę na interdyscyplinarność badań na temat myśli politycznej i systemów politycznych, ponieważ są one w obrębie zainteresowania nie tylko politologów, lecz także socjologów i psychologów. Szczepański zaznaczył jednak, że opracowania tworzone przez autorów, którzy wywodzą się z innych niż politologia dyscyplin naukowych, okraszone są błędami, ponieważ z naturalnych przyczyn nie śledzą wystarczająco rozwoju nauki o polityce, a także posługują się w swoich badaniach nieprecyzyjnymi i często archaicznymi modelami liniowymi i dwuosiowymi [Szczepański 2019: 19–20]. Niemniej jednak, zdaniem autora, oznacza to konieczność otwarcia badań inter- i transdyscyplinarnych w dziedzinie analizy spektrum politycznego tak, aby osiągnąć możliwie szeroki i pełny obraz ideowych podstaw partii i ich elektoratów.

W części pierwszej autor nakreślił również teoretyczne podstawy swoich badań oparte na wspomnianym wcześniej autorskim „trójkącie ideologicznym”. Nakreślił on trzy podstawowe ideologie, stanowiące wierzchołki trójkąta. Są to: liberalizm, konserwatyzm i socjalizm. Od każdego z wierzchołków poprowadzono wysokośći owego trójkąta, które opadając na przeciwległą podstawę, tworzą punkt, który tworzy tak zwane ideologie synkretyczne, to jest kolejno: socjalny konserwatyzm,

socjalliberalizm i konserwatywny liberalizm. Te niejako „pólideologie” stanowią przeciwwagę dla ideologii głównych, z wierzchołków których zostały poprowadzone. W niniejszym rozdziale autor nakreślił ideowe i aksjologiczne „typy idealne” każdej ze wspomnianych ideologii. W niezwykle przystępny sposób opisał wzorowy model decydowania politycznego dla każdej z ideologii głównych na prozaicznym przykładzie budowy chodnika na osiedlu, co zdecydowanie pomaga objąć sens każdej z możliwych dróg [Szczepański 2019: 48–52]. Szczepański wskazał też na istnienie tak zwanej „nieideologii”, czyli „takiego systemu założeń, który czerpie w równej mierze z aksjologii i antropologii liberalizmu, socjalizmu i konserwatywizmu” [Szczepański 2019: 48].

Rozdziałem zamykającym część pierwszą jest szczegółowa analiza metodologii badań, która została zastosowana przez autora w celu zbadania ideowych podstaw polskiego spektrum politycznego. W ten sposób Szczepański podzielił swoje analizy na badania jakościowe oraz badania ilościowe. Aspekt jakościowy stanowił analizę programów głównych polskich partii politycznych. Jako innowacyjną metodę autor podał niekoncentrowanie się w analizach programów politycznych na aspektach „lewicowości” czy też „prawicowości” danych ugrupowań, lecz na sześciu wymienionych ideologiach podstawowych i synkretycznych [Szczepański 2019: 53]. Umieszczenie każdej partii we właściwym miejscu na ideowym spektrum politycznym było poprzedzone nie tylko indywidualną analizą programu danego stronnictwa, lecz także zastosowaniem metody eksperckiej, polegającej na wcieleniu się przez sędziów kompetentnych (specjalistów) w rolę przedstawicieli danych ugrupowań. Zdaniem autora pozwoliło to na „wzięcie pod uwagę elementów wykraczających poza ankietę i odniesienie się wprost do programów politycznych” [Szczepański 2019: 54]. Nie ulega jednak wątpliwości, że zastosowana metoda nie jest pozbawiona błędów, a umiejscowienie jakiegoś ugrupowania w jakimś miejscu na „trójkącie ideologicznym” z pominięciem przebadania w sposób ilościowy przedstawicieli partii politycznej, a zwłaszcza ich liderów, mogło pozbawić wyników możliwie obiektywnego charakteru, ponieważ odpowiedzi koncentrowały się na subiektywnym postrzeganiu danej partii przez sędziego kompetentnego, zbudowanym wyłącznie na programach politycznych, nieuwzględniającym intencji polityków, tworzących realny profil danego stronnictwa.

Badania ilościowe przeprowadzono na elektoratach partii politycznych. Badania były oparte z jednej strony na autorskim projekcie zatytułowanym *Trójkąt ideologiczny*, z drugiej zaś na badaniach prowadzonych przez takie instytucje, jak CBOS czy GUS, które w przeciwieństwie do badań autorskich przeprowadzane są regularnie na prawdopodobnie bardziej reprezentatywnej grupie respondentów. Badanie autorskie było oparte na bazie 4185 pełnoletnich ankietowanych oraz zawierało 20 pytań (w edycji z roku 2015 stworzonej na potrzeby przeanalizowania elektoratów podczas kampanii parlamentarnej) lub 15 pytań (w edycji z roku 2018 stworzonej z adekwatnej potrzeby na czas wyborów samorządowych). W monografii przedstawiono każde z pytań oraz każde możliwe odpowiedzi, wyniki badań

poszczególnych edycji, a także metodologię algorytmów testu [Szczepański 2019: 56–76]. Tak szczegółowe przedstawienie treści i mechaniki ankiety stanowi istotne z perspektywy czytelnika ułatwienie, a także jest pomocne przy samodzielnej analizie wyników, przedstawionych w licznych wykresach i tabelach w kolejnych rozdziałach monografii.

Część druga zatytułowana *Badania jakościowe* to analiza każdej z głównych partii na polskiej scenie politycznej. Na początku należy wspomnieć, że w sposób mało przystępny przedstawiono założenia programowe głównej partii opozycyjnej, jaką była i wciąż jest Platforma Obywatelska. Zaprezentowano je w formie pytań zaczerpniętych z programu partii, co stanowiło nowatorski sposób komunikacji PO ze swoim potencjalnym wyborcą [Szczepański 2019: 79–84]. Choć autor wskazał, dlaczego zastosował powyższą metodę analizy programu stronnictwa [Szczepański 2019: 79], nie zmienia to jednak faktu, że pozostaje ona mało czytelna. Zdecydowanie bardziej koherentnie zaprezentowano profile pozostałych partii, jakimi były kolejno Nowoczesna, Prawo i Sprawiedliwość, Solidarna Polska, Porozumienie Jarosława Gowina, Polskie Stronnictwo Ludowe, Sojusz Lewicy Demokratycznej, Wolność/KORWiN oraz Partia Razem. W tym miejscu dostrzegalny jest niewytłumaczony brak uwzględnienia programu stronnictwa Pawła Kukiza, które w 2015 roku, kiedy to autor rozpoczął badania zaprezentowane w niniejszej monografii, już odgrywało istotną rolę na polskiej scenie politycznej. Być może jest to skutkiem faktu, że ruch Pawła Kukiza nie był przez długi okres partią, a jedynie stowarzyszeniem. Odwołując się jednak do tytułu pozycji, autor poddał analizie polskie spektrum polityczne, a nie partyjne, zatem brak analiz poświęconych ruchowi Kukiz 15' wprawia czytelnika w konsternację i niedosyt. Niemniej jednak niniejsza część stanowi możliwie szerokie i kompleksowe zestawienie programów istotnych z perspektywy polskiego spektrum politycznego partii, co z pewnością w sposób niemalże kompletny pomaga odbiorcy zaznajomienie się z profilami ideowymi każdego ze wspomnianych w opracowaniu ugrupowań.

Część trzecią poświęcono badaniom ilościowym. Przedstawiono w nim analizę wyników badań wyborców omawianych partii politycznych. Autor zestawiał wyniki z 2015 oraz z 2018 roku, dzięki czemu zaprezentowano niezwykle interesujące porównanie zmian, jakie zaszły w świadomości poszczególnych elektoratów po trzech latach rządów obozu Zjednoczonej Prawicy, które przyczyniły się do istotnych zmian na polskiej scenie politycznej. W roku 2015 ewaluacji poddano Zjednoczoną Prawicę (rozumianą wówczas tylko jako Prawo i Sprawiedliwość – to znaczy pominięto Solidarną Polskę i Porozumienie Jarosława Gowina), Platformę Obywatelską, Nowoczesną, Zjednoczoną Lewicę (rozumianą jako Sojusz Lewicy Demokratycznej), Polskie Stronnictwo Ludowe, Partię Razem oraz Wolność/KORWiN. W ponownym badaniu z 2018 roku uwzględniono Zjednoczoną Prawicę (lecz już z podziałem na poszczególne partie – PiS, SP oraz Porozumienie), Koalicję Obywatelską (jednak Platformę Obywatelską i Nowoczesną potraktowano jako osobne byty polityczne), Sojusz Lewicy Demokratycznej, Partię Razem oraz Wolność/KORWiN. Wydzielenie

z badania poszczególnych koalicjantów obozu rządzącego sprawiło, że dostrzeżono wyraźną różnicę między elektoratem Porozumienia Jarosława Gowina, który określał się głównie jako konserwatywno-liberalny, a Prawem i Sprawiedliwością, którego wyborcy okazali się być zdecydowanie bliżsi opcji socjalno-konserwatywnej. Man-kamentem okazał się jednak fakt, że próba wyborców koalicjantów PiS była na tyle niska, iż wyniki można traktować jedynie jako pewien wstęp do poszerzonych badań aniżeli obiektywny rezultat.

Wyniki badania autorskiego zostały w przypadku niektórych partii zestawione z wynikami badań CBOS, które zamiast wielopłaszczyznowego modelu, wyróżniającego sześć ideologii, charakteryzowały się podziałem elektoratów w klasycznym modelu liniowym lewica–prawica. Miało to miejsce w przypadku Prawa i Sprawiedliwości, Platformy Obywatelskiej, Nowoczesnej oraz Sojuszu Lewicy Demokratycznej. Stanowi to jedynie pewien dodatek do przedstawionych w monografii analiz, ponieważ badaniem CBOS nie zostały objęte wszystkie ewaluowane przez autora partie polityczne, co nie pozwala na spójne porównanie wszystkich omawianych stronnictw. Niemniej jednak same wyniki badania autorskiego stanowią niezwykle ciekawe rezultaty, opisane szerzej przez Szczepańskiego w kolejnej części.

Czwarta, ostatnia część zatytułowana *Polskie spektrum polityczne* to wnioski autora, wysnute na podstawie kwerendy przeprowadzonych i przeanalizowanych badań. Wnioski płynące ze studium są niezwykle interesujące, kładą zupełnie nowe światło na badania dotyczące polskich partii politycznych i ich elektoratów, a także pomagają czytelnikowi zrozumieć wiele bardzo różnych, często skomplikowanych zagadnień. Szczególnie interesującą część stanowi rozdział 4.2 zatytułowany *Osie lewica i prawica* [Szczepański 2019: 179–194], w którym autor wyszczególnił i opisał w detalach odmienne, równoległe funkcjonujące w przestrzeni publicznej podziały polityczne. Ponadto skonfrontował naukowe spojrzenie na ideologię z narracją polityczną poszczególnych ugrupowań opartą głównie na terminach „prawica” i „lewica”, dzięki czemu odbiorca otrzymuje klarowny i spójny przekaz, łączący w sobie spostrzeżenia zarówno teoretyczne, jak i praktyczne.

Monografia stanowi istotną lekturę dla tych czytelników, którzy chcieliby poznać i zrozumieć politologiczne teorie podziałów ideologicznych. Na podstawie autorskich badań Szczepańskiego owe teorie zostały w sposób klarowny przełożone na realia polskiego spektrum politycznego. Mimo pojedynczych dolegliwości tekst stanowi spójne i przystępne w odbiorze opracowanie, które dzięki swojemu nowatorskiemu badaniu i niezwykle interesującym wnioskom stanowi wstęp do kolejnych badań w tym kierunku.

BIBLIOGRAFIA

- Szczepański, J. 2019. *Ideowe podstawy polskiego spektrum politycznego*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa.